

XIII. L E V É L.

*Költ Komáromban, Böjt Elő Havának
13. Napján.*

Jó falusi Oskolának folytatása.

F Mert az Isten jó és örömet jól tesz minden teremtéssel; úgy de ha egy pontoska lints élő állat nélkül; úgy több teremtésekkel tehet jól, 's többeknek szerezhet örömet. — *K.* Hát te miért hiszed azt. *F.* Azért mert Mester Uramtól hallottam, a' ki pedig nekünk mindég igazat mond; mert szeret bennünket. — Ő Kegyelme sokkal többet tud, mint sem mi gyermekek mind azt meg-foghatnánk. — Minekutánna jó darab ideig fundamentosan tanította volna őket ez a' jó lelki esméretű Oskola Mester a' Vallásra, ment azután a' helyes írás mesterfégére, *Orthográfiára*. Három négy sort le-írt igen hibálan a' táblára, 's a' gyermekek magoktól nem tsak a' különböztető jeleket jó helyre el-rakták, hanem minden szókat a' leg-tökéletesebb Orthográfiára vittek. — E' meg-lévén, a' számoláshoz kezdett az Oskola Mester, mellyben ezeknek a' paraszt gyermekeknek elmésségek és se-

M. Gyűj. III. N.

N

rény-

fényfégek bámulásra méltó volt. Mondjátok-meg hát, hogy ha egy font írós-vajat meg-vehettek 4. garafon, mennyit kell akkor 36-ért fizetnetek? A' gyermekek penára sem vették, hanem azon hírtelen tsak képzelődésekben fel-vetették hogy 7. Rh. forintot és 12. xrt. Más példa, 12. font vajért efik 4. Rh. forint 30. xr., hát mennyi efik 72. fontért? Ezt is, és még annál fokkal nehezebb példákat, tsupán tsak képzelődésekben egy két szempillantás alatt ki-dolgoztak. Annakutánna a' tört számokból 's a' Tárfafág' Régulájából fok példákat adott maga az Útazó, 's maga nem dolgozta-ki akkorra, a' mikor minden hiba nélkül a' gyermekek ki-dolgozták azt. Még a' gyermekek tovább is akartak számolni, de az Oskola Mester Bruns azt mondta, hogy már énekeljenek, mellyet is a' gyermekek nagy figyelmetességgel 's áhíthatósággal tselekedtek. E' meg-lévén, imádkozott hallató szóval előttök a' Tanító, valamint először, úgy most is a' maga érzékeny szívéből, 's minden Tanítványai a' Könyörgést áhíthatófan mondták utánna.

Más nap Vasárnap következőn, megvárta ez a' nemes Útazó az Isteni tiszteletet. A' Prédikátor Rudolf éppen a' nagy szárazság után következett 'síros esőért akart hálaát adni Istennek, a' maga Gyülekezetével,

's Ta-

's Tanítást tett a' LXV-dik 'Sóltárnak 10-dik' 's 11-dik verseiből. Azt írja az Útazó az egélfz Isteni tiszteletről, hogy soha olly közönféges 's olly buzgó áhítatofságot nem látott, mint ebben a' Falusi kis Templomban, és hogy minden szempillantásban úgy tetfzett néki, mintha az Apostolok idejébéli Keresztyénekkal együtt lett volna. Meg-illetődött szívvel, 's könyvező szemekkel ki-menvén a' Templomból, így fo-házkodott-fel: Óh Rochow! Nemes lelkű Földes-Úr! melly nagy lesz' a' te jutalmad az Ítélet' napján, hogy te illy' kegyes és bóldog embereket tsináltál a' te Jobbágya-idből. —

Más nap reggel ismét váratlan bé-men-tem ez Oskolába, a' mikor már Bruns ép-pen a' tegnapi Prédikátzióból kérdezte gyer-mekeit. Meg-vallom, így szólt magáról, hogy akármelly szívre ható vólt is ez a' Ta-nítás, de mivel nem vólt részekre fel-oszt-va, én nem tudtam volna fél annyit el-mon-dani belőle, a' mennyit ezek a' figyelme-tes gyermekek tsak nem szórúl szóra el-tud-tak mondani; a' mellyet okozott az, hogy már régtől fogva a' figyelmezésre rá vóltak szoktattatva. — E' meg-lévén, elő-vette a' Tanító a' *Kinder Freundot*, vagy Gyer-mekek' Barátját. Éppen a' következett az olvasásra, hogy millyen a' szemtelen em-

ber. Minekutánna ezt hallató szóval el-ol-
vasták volna, kinek kinek el kellett mon-
dani, a' mit az olvasás közben meg-tartott.
P. o. Az Isten meg-tselekszi mi értünk azt,
a' mit nem tselekedhetünk; de nem kell ő
reá támaszkodnunk abban, a' mit magunk-
tól is végben vihetünk, mert különben
szemtelenek leszünk. Világofítsátok - meg
ezt nékem, úgy mond a' Tanító? — Az
Isten ad nekünk erőt, egészséget, esőt 's
meleget; nem kell hát tőle várunk, hogy
maga szántson, vagy kapáljon mi helyet-
tünk. — Ezen szempillantásban bé-lép a'
Földes-Úr Rochow, a' ki minden héten
gyakran meg szokta őket látogatni, 's to-
vább egy óránál maga kérdezte 's tanítot-
ta őket. A' gyermekek pedig nagy bátor-
fággal 's örömmel hallgatták az ő Földes-
Urokat. — Mondjátok-meg nékem, kérdi
Rochow, kit értetek ti, vagy milyen em-
bert a' szemtelenen? F. Ollyan embert, a'
ki ha valamit adnak neki, azt el vesztege-
ti vagy meg-útálja, annakutánna ismét elé
jő, hogy többet adjanak néki. P. o. Ha én
a' kóldúsnak kenyeret adnék, 's azt el-ha-
jítaná azután pedig ismét vissza jőne,
hogy adjak néki mást valamit; az a' kóldús
szemtelen volna. — Hát mi nem tselek-
szünk é így gyakorta az Istennel? azt kérdi
tőlök a' Földes-Úr. Sőt inkább, így felel-
tek

tek a' gyermekek, fokszor kérünk az Isten-
 től valamit, meg-adja azt nekünk, de mi
 nem akarunk azzal élni, hanem ismét mást
 kérünk tőle, P. o. Az Isten eszközoeket
 ad arra, hogy jók legyünk; de nem élünk
 az eszközökkel. — Mi vólna tehát minden
 embernek kötelelsége? kérdi a' Földes-Úr.
 F. Az, hogy ki ki a' maga hívatalát bé-
 töltse, 's az Istennek a' ségítségért szívből
 könyörögjön. K. Mit értetek ezen a' szón
Hivatal? F. Azt, a' mit ki ki tselekedni
 köteles. Így p. o. Mester Uramnak köte-
 lelsége, hogy minket tanítson, a' mienk pe-
 dig, hogy jól tanuljunk, és engedelmesek
 legyünk. K. Hát ezen a' szón mit értetek;
szívből könyörögni? F. Mikor a' magunk
 gondolatainkkal mondjuk-meg azt az Isten-
 nek, mint mi Atyánknak, a' mire szükké-
 günk vagyon. K. Úgy de talán nem is jó
 az ilyen Könyörgés? F. Sőt inkább jó;
 mert színt úgy meg-mondhatom az Isten-
 nek mint az édes Atyámnak, mikor vagy
 ételre, vagy ruhára van szükkégem. De ha
 mindenkor könyv-nélkül könyörgök, úgy
 fokszor hazudok. Így p. o. 'ha éjjel meg-
 betegedtem, hogy mondhatom azt reggel:
*hálákat adok néked Istenem, hogy engem'
 ez éjjel egész ségben meg-tartottál.* — Mi-
 nekutánna tovább eggy óránál így gyakor-
 lotta öket Rochow Úr; ment azután a' szá-
 N 3 adás-

adásra, 's ezt a példát adta nekik. Tudjátok kedves gyermekeim, melly igen elhaltak az idén az én juhaim. 3400-ból nem maradt több 1612-nél; már most kínálnak egynehány jó-féle juhokkal, egyet egyet három Rh. forinton és 24. krajtzáron. De csak 3000. Rh. forintot szántam erre a gazdágra. Tsináljátok ki hát nekem, ha lesz' é annyi juhom mint tavaly vólt, vagy mennyivel lesz' kevesebb. Ekkor ki-fordúlt a' Földes-Úr Rochow egyy kevés ideig; 's alig lépett-bé, hogy a' gyermekek fajnállkozva kiáltoztak: Jaj Kegyelmes Uram! még azon a' pénzen fél annyit sem szerezhet, mint a' mennyi juhaj tavaly vóltak. — Ki ki el-gondolhatja, melly szerentsés változást szerezne az az egész Országban; ha minden Földes-Urak olyanok vólnának mint Rochow; ha az Oskolákra így vifelnének gondot, 's minden Jobbágyaikat az Isseni félelemben igyekeznék nevelni. Sok Földes-Urak pedig, a' mit sokszor csak egyy estve el-báloznak vagy kártyáznak, azon egyy Oskolát építhetnének. —

A Haza' és Anyai nyelv' szeretetének szép példái.

Pétsben egyy nagy lelkű Hazafi M. P. N — Úr, 30. aranyokat tóldott azon húsz
ara-

aranyokhoz, mellyeket egy Magyar *Grammatikára* a' Hadi Történeteknek Nemes Író-jik jutalmúl fel-tettek, úgy hogy a' ki egy tökéletes Magyar Grammatikát készít, vagy leg-alább olytat, melly leg-közelebb jár a' tökéletességhez, az 50. aranyakat véssen jutalmúl. — — T. Török 'Sigmund Úr, az el-szegényedett Nemesekek Szó-szóllójok Budán, húsz aranyakat ígér egy oly érdemes Hazafinak, a' ki *Montesquieu*nek azt a' betses munkáját, melly *L' esprit des Loix, Törvények' velejeknek* neveztetik, fontos és könnyen folyó Magyarfággal le-fordítja. A-azon kívül a' munkának leg-tsínofabban le-jendő ki-nyomtatásfáról rendelést fog-tenni, — A' ki fel-vállalja, jelentse magát a' nevezett Úrnál, 's mi nálunk is, hogy ketten vagy többen, azon egy munkán ne fáradjanak. — Nem csak kettőnek háromnak, hanem százaknak sőt ezereknek kellene a' két Hazában ilyen nemes szívű Hazafijaknak támadni: de fokban, nem hogy virágozni kezdett Literáturánkat tehetlégek szerint böldegítanak; sőt inkább tsupa irigyfégből a' leg-jobb szándékot el-nyomni igyekezik, úgy hogy a' Magyar nyelvnek 's ékefen-szóllásnak Templomát építő nemes Hazafijak csak nem olyan környül-állások közt vannak, mint a' fogfágból Haza tért Izráeliták, a' kiknek, az őket háborgató 's minden mó-

don gátolni kívánó írigy Samaritánusok ellen, egyik kezekben fegyvert kellett tartani, mikor a' mássikkal az el-pusztult Jérusálemnek kő-falait rakták. —

A' Találós Mese volt *Árnyék*; a' Rejtett Szó *Katona*, mellyből ki-telik *Cato*, *Helena*.

Találós Mese.

Fejtse meg, ki melét fejteni fzeret, 's vágy:

A' testem nem kemény, de nem is igen lágy,
Egyenes természetem, kövér-fég a' húsom,
Van bélem, de tsontom nintsen sem pul-
fusom,

Fenn állva szolgállok; de tsak ritkán nappal,
Hanem éjjel vagyok fok dolgozó Pappal,
A' ki pedig velem tölti fok idejét,

Én is el fogyasztom, 's ő is az erejét.

Rejtett Szó.

Nem kedves senkinél a' két első részem;
Mert a' fel-emelt főt le-függővé tézsem.
A' két utolsóból 's elsőből ha vésznek
Böv részt, fok négy lábúik szaladókká
léznek.

Nevem' rendes sora táplál fok ezreket
Ollyakat, kik tartják Istennek lelkeket.

Horváth Sámuel.

A'

DEBRECENI EGYETEM
KÖNYVTÁR

*A' tsudálkozásra méltó (Crichton)
Krikhton.*

A' természetnek Kedvesei között, a' kik időről időre láttattak e' Világban, és külömb-küiömb-féle ajándékokkal, 's egymással ellenkező tulajdonfágokkal ruházva vóltak; alíg vólt valaki az emberi közönféges sors felett magasabbra emelve, mint ama férjfiú, a' ki mintegy két századdal ez előtt a' tsudálkozásra méltó Krikhtonnak neve alatt vólt esméretes. Hívták ötet Krikhton Jakabnak, — Származását vette egy igen régi Familiából, Kluniai (Clunie) Krikhton Róbert Atyjától. — Született 1551-ben, a' mondott Kluniében, melly néki öfi örökfége vólt, és Pertshire Tartományában feküdt vala. — Ennek az embernek életiből ha szinte le-húzzuk is azt, a' mi minden hitelt fellyül-múltni láttatik; még is elég marad, a' mi ötet a' Világ' tsudái közzé helyeztése, és a' mi a' hihetőségig meg van mutogatva.

Szép a' Virtus mindenkor; de még is szebb, ha az szép testben lakik, azt mondja Virgilius. Krikhton' fzeméllye igen szép vólt, és az ő testének szépfége olly nagy erővel 's munkásággal vólt egybe-kötve, hogy a' kard forgatást tanuló Oskolában,

N 5

egy

egy lépéssel 20. lábnyira ugrott a' maga viaskodó tárfára, és mind két kezében olly nagy elevenféggel 's erővel vifelte a' fegyvert, hogy alig találkozott ollyan bátorfágú ember, a' ki vele fel-tenni mert vólna.

Minekutánna Szent-Andráson (St. Andrews) Skótzsiában a' Tudományokat el-végzette vólna: 21. esztendő s korában Párisba ment, és a' Navarrai Collégiumnak egy baj-vívást terjesztett eleibe, mellynek erejével az ebben a' Fő-Oskolában lévő Túdófolkat egy bizonyos napra, az ő vele való vetélkedésre hívta; még pedig úgy, hogy az ő ellene ki-kelelendőknek, akár kik lennének azok, szabadságokra bízta, hogy tíz nyelv, és a' tudományoknak minden lehető részei között válasszák azt, a' mellyet magok leg-jobban szeretnének. A' rendelt napon egybe-gyültek több mint 3000. hallgatók, kik között az Anya-Szent-eggy-háznak négy Doktorai, és a' világi-böltsefégnek 50. mesterei váltak; és még is megvallja egy az ő ellene ki-költ tudófolk között, hogy az mindeniket meg-tzáfolta, és a' maga nagy Tudományjának ollyan jeleit adta, mellyekből azt lehet ki-hozni, hogy az minden emberi erőt fellyül halad, és hogy akármelly más ember egész száz esztendőt a' tanulásban el-tölthetne, és még is az ő nagy tudományját el-nem nyerhétne. Minekután-

tán-

tánna a' vetélkedés 9. órákig tartott volna, a' Préfes és a' Prófefsorok ajándékoztak neki egy gyémántot, és egy arannyal tele erfényt, és fok kiáltáfok között elbóttátották.

Párisból ment Rómába, a' holott iszfint olyan viadalt tartott, és a' Pápának 's a' Cárdirálisoknak jelen-létékben szerentsés ki-menetellel koronáztatott-meg. Azután *Venétziában* Aldus Manutiussal esmeretféget szerzett, a' ki őtet minden tudósainál a' Városnak el-hordozta; onnan ment Paduába, a' hol ismét közönséges disputátióba ereszkedett, kezdvén a' maga beszédét egy éneken, mellyet előre való kézfület nélkül mondott a' Városnak és a' jelen-lévő gyülekezetnek dítséretire, és végezvén egy ugyan könyv-nélkül szerzett folyó beszéden, mellyben a' tudatlanfágot dítsérte-fel.

E' meg-lévén, ismét más hartzra hívta ki a' tudófokat, azt adván azoknak tudtokra, hogy ő kéz leszén Áristotelesnek és az ő magyarázóinak tévehgéseket akár a' Logikában bé-vett okoskodásnak formája szerént, akár pedig valamelly Vers nemében, mellyben az ellenkezők parantsolni fogják, Nap-fényre hozni.

Ámbár pedig e' nagy tudomány bámulásra méltó vólt: még is tsak egy múlatságot is, mellyet az Ifjak kedvelleni szoktak, el-

el-nem-múlatott, és színt úgy rá feküdt azokra a' Tudományokra, mellyek egy Nemes embernek éketségére szolgálnak. Így, nagy tökéletességre vitte a' rajzolás és a' festést; éneklő szép vólt, sok mu'fikáló eszközökön nagy frifseféggel jádzott; és különös kedvességgel tántzótt. Azon a' napon, a' mellyen disputált Párisban az egész Udvar előtt meg-mutatta, ki-légyen ő ló-háton. Mert a' közönséges játéokban 15-ször egymásután kapta-le lántsájával a' karikát.

Nem külömben nagy vólt ő a' házi játékokban, a' mellyek sem annyi ésszel sem annyi bétsülettel nem járnak. Az idő alatt, míg Párisban a' Túdósok a' vele-való disputációra készültek, annyi időt töltött a' kotzkában szél-lapdázásban és egyéb játékokban, hogy a' Sorbonának kapujára egy ilyen motskos tzedulát szegeztek; „ a' ki „ e' Tudományoknak tsudáját látni kívánja, „ menjen és meg - találja a' tsap szé- „ kekben. „

Olly szélefsen ki-terjedett esmérettel bírt az emberek élete-modjában és erköltsében, hogy egy Komédiába, mellyet készített, és a' melly a' Mantuai Udvar előtt el-jádzatott, 15. külömb-külobb féle természetet festett-le. Nem vólt pedig néki az ilyen munka semmi terhére. Mert olly nagy emlékezete vólt, hogy ha valamelly egy ó-
rá-

ráig tartó beszédet meg-hallott, nem tsak szórol szóra el-mondotta, hanem a' beszél-lőnek minden szóban adott hangját es testé-nek minden mozdúlását követni tudta.

A' minémü nagy vólt Krichton a' Tu-dományban, olyan alkalmatos vólt a' fegy-ver viselésre, és a' minémü nagy ebben, olly nagy vólt bátor szívére nézve. Vólt Mántuában egyy pénzért viaskodó, a' ki az egész világot bé-járta, és az akkori vad szokás szerént, mint egyy közönséges baj-nok, a' leg-hírefebb hartz'-mestereit Euró-pának meg-ölte, és már ugyan ott is, hár-mat, a' kik vele szembe szállottak, által-vert. Alíg bánta-meg a' Hertzeg, hogy ez embert a' maga oltalma alá vette, mikor Krikhton, a' ki a' maga véres szerentséjét még előre, de fájdalommal szemlélte, ma-gát ajánlja hogy ki-kél ellene, ha 1500. pistolt tesz-fel jutalmúl. A' Hertzeg ámbár nem örömet, tsak ugyan meg-eggyezett benne; és a' viaskodók a' rendelt napon meg-jelentek a' piatzon. Úgy látzik tsak Rappiérjek vólt, egyy fegyver' neme, mel-lyet akkor kezdetek Olasz-Országba be-vin-ni. A' pénzért viaskodó nagy serényféggel és bosszúsággal rá üt Krikhtonra, a' ki hi-deg vére mellett tsak azt kereste, hogy ma-ga helyét meg-tarthassa, ellenfége pedig e-rejét maga dühösége által el-fogyassza.

Melly

Melly mikor meg-lett volna, olly nagy erővel és hirtelenséggel neki tsap a' bajnoknak, hogy azt tsak hamar háromszor által fzegezi és Lelkét ki-ontja.

E' rend-kívül-való embernek halála is nem rendes vólt. Ugyan is a' Mántuai Hertzeg, a' ki az ő tehetségei' fok próbáit látta, tette őtet a' maga fijának Gonzaga Vintzének Hofmesterévé, á' ki egy rossz erköltsű és nyughatatlan elméjű Hertzeg vólt. (Történt ez éppen azon alkalmatossággal, a' midön az említett Komédiáját, mellyben olly fok természeteket festett-le, el-készítette.) Midön pedig egy éjtzaka a' maga tziterájával az útszákon fel 's alá járna, meg-támadják hat áll-ortzás férjfiak. Ő ellenek fzegezi azoknak magát olly erővel és vitézséggel, hogy tsak hamar mindnyájokat szél-yel üzi, és vezetőjüket fegyverétől meg-fosztja, ki is le-vonja áll-ortzáját, 's magát a' Hertzegnek az ő tanítványának lenni meg-mutatja. — Krikhton térdre esik előtte, meg-ragadja szablyáját hegyinél fogva, 's által-adja a' Hertzegnek, a' kap rajta 's bele meríti a' Krikhton szívébe, a' mint némellyek mondják fzeretőjét féltvén tőle, a' mint pedig mások, részeg fővel, és dühofségében. Történt ez 1583-dik esztendőben.

A' Mántuai Udvar Krikhton eránt való indulatját meg-mutatta az által, hogy
kö-

közönfégefen meg-gyászolta. Az akkor élt Tüdósok ditséreteiket ugyan gazdagon rak-ták reá — az Olasz-Országi Paloták képé-vel ékesítették, melly Krikhtont ló-háton egyik keziben lántsával másikban könyvvel mutatja vala.

Pestről. Cs. I.

Mint büntették a' régi Németek azokat a' Nös-paráznákat, a' kik a' tselekedeten találtattak.

Azt írja *Siebenkees* Prófessor, a' Tör-vény-tüdók' számokra készítettetett magazin-ban, a' II-dik Kötetnek 228-dik levelén, hogy egy régi könyvben, melly a' Saxóni-ai Törvényeket foglalja magában, ezek a' bezzédek olvastatnak: Az, a' ki meg-férte-tettnek tartja magát, kötözze öszve a' két paráznákat erős kötelekkel: vigye így ösz-ve-kötözzvén az akasztó-fa alá, tsináljon ott hét lábnyi hosszúfágú és magasságú gödröt, hintse-meg a' fenekét tövifekkel, azután ves-se őket a' gödörbe, úgy hogy az Alfzony-nak mezítelen háta eszen a' tövifekre. Az-után mind kettőjüket hintse-bé tsalánokkal 's tövifekkel. E' meg-lévén, egy hegyes karót verjen által mind a' kettőnek testén, mind addig, míg a' földbe is méllyen bé-nem megyen a' karó. Azután pedig, akár hal-

haltak-meg akár nem, temesse-bé az árkot földdel. Ez a törvény kegyetlen vólt, de talán fokot használt ennek a bűnnek elkerülésére. — Ha ma mind azokkal úgy bánának, a' kik ebbe a bűnbe esnek, 's azok a' karók mind ki-zöldülnének 's meg-élednének; bizonyosan meg-óltsódnék a' fa.

Eggy időben a' Habsburgi Rudolph elébe egy Város két olyan embereket küldött követségbe, kik között egyiknek ősz bajusza és fekete haja, a' másiknak pedig ősz haja és fekete bajusza vólt. Mikor ennek a' külömbségnek okát tsudálkozva kérdezte vólna tőlök Rudolphus: az első azt felelte, hogy ő a' fejével keveset dolgozott, a' szájának pedig elég munkát adott, 's ez az oka, hogy amaz még ifjúnak mutatja magát, e' pedig meg-őszült. A' másik pedig azt felelte, hogy az ő haja húsz esztendővel vénebb mint a' bajusza, 's ez az oka, hogy az meg-őszült, e' pedig feketén maradt.

Eggy öreg embertől azt kérdezte egykor a' Pap; hogy ki teremtette őtet? Hogy meg nem tudott felelni, egygy őt esztendősgyermekeket kérdezett-meg, a' ki meg-felelt rá; hogy őt' az Isten teremtette. Jaj! T. Uram! mond a' vén paraszt, még ő gyermek, nem régen teremtett, és így eszébe juthat; de egyemeg tsak azt a' mit én, biz ő is el-felelji azt.